

Verdient de Triple A-econoom dat predikaat?¹

Eric van Damme

Marcel Canoy is een econoom die een actieve rol speelt in het Nederlandse politieke en beleidseconomische debat. Hij stelt dat de beleidsdiscussie steeds verder gepolariseerd raakt. Cynici, die vinden dat er weinig goed gaat en die altijd kritiek hebben, maar die nooit met constructieve ideeën voor oplossingen komen, staan tegenover 'enge' economen –cijferfetisjisten– die opgesloten lijken in hun eigen modellenwereld. Canoy vindt het gat tussen de 'echte' wereld en die van de 'enge' economen te groot en hij beoogt die kloof kleiner te maken. Met zijn boek wil hij economen verleiden boven hun wereld van modellen en cijfers uit te stijgen en zich om te vormen tot Triple A-economen. Door duidelijk te maken vanuit welk mensbeeld economen opereren en door de uitkomsten van economisch onderzoek beter in te bedden in hun maatschappelijke context, zouden de bijdragen van economen aan het politieke debat zinvoller (kunnen) worden.

1 Inleiding

'De Triple A-econoom' is een pleidooi voor een meer multidisciplinaire aanpak in de beleidseconomie. Het boek beschrijft Canoy's persoonlijke visie over hoe het vak zou kunnen (of moeten) zijn. Het bespreekt belangrijke thema's, is vlot geschreven en inspirerend. Ik kan iedereen aanraden er kennis van te nemen, ofwel om zich te laten overtuigen, óf om de eigen ideeën over de rol van economen in onze samenleving aan te scherpen. 'De Triple A-econoom' nodigt uit tot reflectie, omdat het veel vragen oproept, maar die niet uitdiept of beantwoordt. Het boek is eerder een pamflet dan een wetenschappelijke verhandeling. Canoy kiest voor de breedte, niet voor de diepte. Het boek is een pleidooi om dingen anders te doen, een preek. Men kan een preek inspirerend vinden, of overtuigend. Ik vond hem wel inspirerend, maar niet overtuigend. Daarvoor laat het argument te veel vragen en gaten open, daarvoor is het betoog te impressionistisch en soms inconsistent of onvoldoende doordacht.

In deze bespreking beschrijf ik eerst kort wat een Triple A-econoom is en wat in het boek staat. Vervolgens bespreek ik een aantal 'grotere' vragen die in of door

¹ Bespreking van Marcel Canoy: *De Triple A-econoom, Voorbij Cijfers en cynisme*. Boom, Amsterdam, 2013. Het boek is eerder beknopt besproken door Johan Graafland, *ESB* 98 (4674 & 4675), 13 december 2013.

het boek opgeworpen worden, zoals de taak van de econoom, zijn beperkingen, en zijn mensbeeld; de vermenging van positieve met normatieve elementen in de economie en de rol van verdelingsvraagstukken; en, ten slotte, de maakbaarheid van de mens en de betekenis en rol van de EU.

2 De Triple A-econoom

Een Triple A-econoom is een econoom die bereid en in staat is over de grenzen van zijn discipline heen te kijken. Hij weet wat zijn wetenschap te bieden heeft, maar realiseert zich ook de betrekkelijkheid daarvan. Die betrekkelijkheid resulteert, volgens Canoy, vooral uit twee cruciale zwaktes; een op positief gebied en de ander op het terrein van de welvaartseconomie. De eerste betreft het (te) enge mensbeeld dat de econoom hanteert; de echte mens is immers geen *homo economicus* die alleen op (financiële) prikkels reageert. Canoy poneert dat economen hun werk alleen zinvol kunnen doen “als duidelijk is dat het gehanteerde mensbeeld voldoende spoort met het daadwerkelijk gedrag van mensen, zodat analyses in hun juiste maatschappelijke context plaatsvinden” (p. 39). Ten tweede blijven economen stil als het over verdelingsproblemen gaat: “De enge econoom zegt dat hij niet over verdeling gaat, dus onttrekt hij zich grotendeels aan de discussie” (p. 195).

De Triple A-econoom kent niet alleen zijn beperkingen, maar hij weet ook wat hij moet doen om deze op te heffen. Hij maakt gebruik van inzichten uit andere disciplines en spreekt met gewone mensen om economische inzichten in de relevante maatschappelijke context te plaatsen (p. 39). Bovenal maakt de Triple A-econoom gebruik van “het gedachtegoed van Aristoteles, Thomas van Aquino en Adam Smith om oplossingen te bedenken voor hedendaagse problemen” (p. 14), waarbij deze A-filosofen functioneren “als een soort morele keuringsdienst van waren” (p. 41). De Triple A-econoom laveert tussen wetenschap en maatschappij, hij is bescheiden en maakt gebruik van positieve en normatieve inzichten uit andere wetenschappen. Het boek besteedt veel meer aandacht aan de eerste beperking dan aan de tweede, vermoedelijk omdat de A-filosofen meer over het mensbeeld te melden hebben dan over de verdeling. Pas tegen het eind verschuift de aandacht naar rechtvaardigheid en solidariteit, zonder dat dan overigens duidelijk wordt hoe verdelingsproblemen opgelost kunnen worden.

Het boek bestaat uit vijf delen. Deel I (de inleiding) betoogt dat economen alleen zinvol aan het publieke debat deel kunnen nemen als zij zich van enge cijferfetisjisten tot Triple A-economen omscholen. In deel II (bijna de helft van het boek) wordt aan de hand van zeven beleidsthema's (banken, pensioenen, de woningmarkt, het hoger onderwijs, mobiliteit, ouderenbeleid en de zorg) betoogd dat veel dingen in Nederland al goed gaan, maar dat het nog veel beter zou kunnen. Om allerlei redenen (gevestigde belangen, kortzichtige politici, burgers die te veel achter populistische aanlopen, of die niet bereid zijn verworven rechten op te geven) lukt het echter niet de maatschappij te dynamiseren en de instituties te moderniseren. Triple

A-economen zouden hier het verschil kunnen maken. Zij denken in oplossingen en realiseren zich dat er meer manieren zijn om gedragsveranderingen te bewerkstelligen dan alleen het veranderen van prikkels. De oplossingen die zij bedenken zijn maatschappelijk ingebed en kunnen op de instemming van de A-filosofen rekenen, waardoor zij eerder geaccepteerd worden. In deel III (over globalisering en migratie) wordt betoogd dat we ons niet moeten afzonderen van het buitenland, maar juist de ramen open moeten zetten. Het korte deel IV (met een hoofdstuk over zelfreflectie en één over mededogen) betoogt dat niet alleen economen moeten veranderen, maar ook andere mensen. “De noodzaak is onomstreden: geen dynamiek en open ramen zonder zelfreflectie en mededogen” (p. 224). In deel V (over Europa) komen alle gedachten samen. Gesteld wordt dat veel van onze problemen alleen op Europese schaal echt opgelost kunnen worden en dat ons kernprobleem dus is hoe solidariteit op Europees niveau georganiseerd en gerealiseerd kan worden. Dergelijke solidariteit vereist toekomstgerichtheid en de bereidheid het verleden te vergeeten en vergeven.

In deze bespreking zal ik mij richten op de meer theoretische en funderende delen, en op de latere hoofdstukken waarin conclusies getrokken worden en aanbevelingen gegeven. De twee, zeer lezenswaardige, delen over de beleidsthema's laat ik buiten beschouwing.

3 De taak van de econoom: analyse of (bindend) advies?

De stelling ‘betere beoefening van de economische wetenschap leidt tot een zinvoller bijdrage aan het publieke debat’ zal vermoedelijk weinig weerstand oproepen, maar de vraag wat betere economie is, is daarmee niet beantwoord. Het is niet duidelijk of Triple A-economie (waarin positieve en normatieve elementen vermengd worden) beter is dan zuiver positieve. Een welbespraakt intellectueel met goed begrip van de economie zal meer invloed hebben dan een cijferfetisjist, maar is dat laatste wel een gepaste figuur – of meer een karikatuur? Kan de eerste zonder de diensten die de tweede in het *back-office* levert? Wat hebben de andere sociale wetenschappen en in het bijzonder de A-filosofen ons eigenlijk te melden? Zoeken we economie die meer inzicht oplevert, meer invloed, meer debat, meer welvaart, of meer welzijn? En wat bedoelen we dan met dat laatste?

Canoy is niet de eerste die wijst op de gebreken van de economische wetenschap. Binnen de gedragseconomie wordt al meer dan 30 jaar geprobeerd om door middel van realistischer aannames tot betere positieve wetenschap (beter begrip en betere voorspellingen) te komen, en daarmee tot betere beleidsondersteuning (prescriptieve wetenschap). En dat alles is zeker niet zonder succes. Maar de normatieve kant van de gedragseconomie is onderontwikkeld, en een vlucht in paternalisme ongerechtvaardigd; de beoogde ‘paters’ lijden immers aan hetzelfde menselijk falen. Ook op het gebied van de traditionele welvaartseconomie is er nauwelijks vooruitgang, ondanks inspanningen als in Sen (1987) en Atkinson (2011), om er slechts een paar te noemen. Daarbij is de vraag hoe dat komt. De ‘Triple A-

Econoom' richt zich nogal sterk op wat zou moeten, zonder al te veel aandacht voor wat kan, of voor wat 'natuurlijke' barrières zijn. De auteur is een optimist, en zijn optimisme zal door sommigen als enigszins naïef bestempeld worden.

Het is ook nog maar de vraag of dat betere (beter passende) mensbeeld wel echt nodig is. Is dat altijd nodig, en voor wat dan precies? Waar is de *homo economicus* in het werk van Tinbergen of in de moderne econometrie? Geconstateerd kan worden dat na meer dan 60 jaar discussie veel van de inzichten uit Friedman's 'The methodology of positive economics' nog kaarsrecht overeind staan. Een realistisch mensbeeld is niet altijd nodig (en soms een grote hindernis) om tot correcte inzichten en juiste voorspellingen te komen. Een realistisch atoombeeld (wat dat ook moge zijn) is ook niet nodig. Friedman (1953) komt in de referentielijst niet voor en Canoy gaat wel erg gemakkelijk aan deze argumenten voorbij. Ook de vraag wat de gedragseconomie opgeleverd heeft, of waar deze tekortgeschoten is, en wanneer inzichten uit de psychologie en de sociologie voor de econoom bruikbaar zijn, blijft onbesproken.

Ook onbesproken blijft de grote diversiteit aan mensbeelden die men in de moderne economische literatuur tegenkomt. Deze literatuur heeft de *homo economicus* al lang bij het vuilnis gezet. Enerzijds vinden we in de gedragseconomie de 'sociale mens', die ten dele altruïstisch is, maar in ieder geval sterk wederkerig: hij is geneigd het goede te belonen en het slechte af te straffen (Fehr en Gächter 2000). Aan de andere kant van het spectrum vinden we de institutionele economie, waarin, in navolging van Williamson (1985), vaak wordt uitgegaan van 'self-interest seeking with guile' en dus verondersteld wordt dat mensen niet alleen hebberig zijn, maar ook volkomen amoreel en sociale normen aan hun laars lappen. Williamson's actoren liegen, stelen en bedriegen, als hen de kans geboden wordt. Op welk mensbeeld kunnen we onze maatschappelijke orde het beste baseren? Moeten we ons wapenen tegen het meest slechte, of moeten we het goede ruim baan geven? Het mensbeeld is belangrijk voor de prescriptieve economie. Mensen zijn verschillend, en tijd en plaats doen ertoe: niet iedereen is altijd sociaal of amoreel. We weten ondertussen dat bepaalde instituties het goede in mensen naar voren kunnen brengen en tot goede uitkomsten kunnen leiden, terwijl andere contraproductief kunnen zijn (Bowles 2008; Camerer en Fehr 2006). Er is echter nog veel werk te verzetten.

In de mainstream van de economie (waarin overigens steeds meer aspecten uit de gedragseconomie en de institutionele worden opgenomen) wordt vooral gestreefd naar beter inzicht in het functioneren van het economisch en maatschappelijk systeem. Het onderzoeksterrein is breed, maar de wetenschap blijft positief (beschrijvend en analytisch). De aandacht is vanwege twee redenen breder dan economie en markt. Ten eerste, omdat economische inzichten ook op andere terreinen gebruikt kunnen worden. Ten tweede, en minstens zo belangrijk, omdat betere inzichten zich niet automatisch in beter beleid vertalen, maar door het politieke systeem verwerkt moeten worden, zodat ook een goed begrip van dat politieke systeem noodzakelijk is. Dat betere begrip vereist het verwerken van inzichten uit andere sociale wetenschappen, ("economen hebben vaker hulp nodig van andere wetenschappen dan ze tot nu toe wensen toe te geven"), maar de wetenschap blijft

positief. De nadruk ligt op het verkrijgen van beter inzicht in de hoop dat dat zal bijdragen tot een betere samenleving, dat wil zeggen een samenleving waarvan de daarin levende mensen vinden dat die beter is. Om goed te kunnen adviseren moet de mainstream beleidseconoom zeker weten wat in de samenleving speelt (wat de mensen willen), maar hij wordt geacht zijn persoonlijke ideeën over wat goed is niet op die samenleving te projecteren. Gegeven bepaalde doelstellingen kan de econoom wetenschappelijk adviseren over welke instrumenten (of breder: instituties) geschikt zijn, maar over de maatschappelijke doelen zelf mag hij alleen als burger zijn mening geven en meebeslissen.

De Triple A-econoom beperkt zich echter niet tot positieve wetenschap en advies. Canoy schrijft dat hij sterk geïnspireerd is door Tomáš Sedláček en diens boek ‘De economie van goed kwaad’, een boek dat zonder te aarzelen stelt dat “All of economics is, in the end, economics of good and evil”, “economics is predominantly a normative field” en “People today, as they have always, want to know from economists principally what is good and what is bad” (Sedláček 2011, p. 6). Is economie inderdaad normatief en kan, of moet, de econoom ons vertellen wat goed voor ons is?

‘De Triple A-econoom’ gaat niet zo ver, maar het boek wijkt op drie fundamentele punten wel van de mainstream en de gedragseconomie af. Gesteld wordt dat economie over schaarste en welvaart gaat en dat economen tot taak hebben “om te onderzoeken hoe schaarse middelen kunnen worden ingezet en het marktmechanisme in *goede* banen kan worden geleid.” (p. 39; p. 255; nadruk toegevoegd). Deze taakstelling is op twee manieren eng. Ten eerste omdat de nadruk op het marktmechanisme ligt: waarom de aandacht daartoe beperken als ‘het goede’ in een andere richting wijst? Ten tweede is er nauwelijks aandacht voor het functioneren van het politieke systeem. Het boek is naïef in zijn traditionele (*public interest*) veronderstelling dat goede adviezen automatisch in goed beleid zullen resulteren. Anderzijds ziet het boek het taakveld ruimer dan zuiver positieve analyse: het marktmechanisme moet niet alleen begrepen worden en de uitkomsten voorspeld, maar het moet ook gestuurd worden. Er is in het boek weinig aandacht voor de vraag hoe de econoom weet wat de goede richting is. Wat goed is, lijkt geen bespreking te behoeven; dat wordt niet gemotiveerd en is daarmee een omissie. Wat de “goede banen” zijn wordt niet duidelijk gemaakt, en zonder kennis daarvan is het ook lastig te definiëren wat goede economie is.

4 Fluïde grenzen

Tijdens het lezen van het boek zijn er drie demarcatievragen die steeds weer opkomen: hoe de economie van de andere sociale wetenschappen af te scheiden? Hoe de economische wetenschap van het gebruik daarvan in de praktijk af te scheiden? Hoe het normatieve van het positieve te scheiden? Overall waar in deze vragen ‘te scheiden’ staat kan men ook ‘te verbinden met’ lezen, en dan zijn de vragen min-

stens zo interessant. De antwoorden zijn niet duidelijk. Hieronder twee voorbeelden hoe dingen door elkaar kunnen lopen en dus tot misverstanden kunnen leiden.

Pagina 35 stelt: “Een goed economisch oordeel over de wenselijkheid van top-salarissen houdt rekening met economische factoren, maar ook met het bredere spectrum van overwegingen, inclusief de morele dimensie”. Wat is een goed economisch oordeel en hoe onderscheidt zich dat van een ‘gewoon’ goed oordeel? Zijn er eigenlijk wel economische oordelen, of zijn er slechts economische verbanden? Als dat zo is, onderscheiden economische verbanden zich dan van algemene relaties doordat niet alle (relevante) variabelen worden meegenomen? Het boek is te losjes geformuleerd om dergelijke vragen eenduidig te kunnen beantwoorden. Enerzijds wordt het domein van de wetenschap eng afgebakend, maar moet het daarop gebaseerde oordeel veelomvattend zijn. De spanning daartussen is duidelijk.

Op bladzijde 208 van het boek is te lezen: “Maar is de economische theorie wel verenigbaar met boeddhistische uitgangspunten? Sommigen beweren van niet, omdat hebzucht een drijfveer is in het kapitalisme en hebzucht in het boeddhisme als een uit te roeien kwaad wordt beschouwd.” Als men de economische wetenschap, als in Becker (1993), vooral als methode van analyse beschouwt en minder als een domeinwetenschap, is er geen enkele reden waarom dat niet zou kunnen. Boeddhistische uitgangspunten kunnen in de theorie worden opgenomen en hun consequenties onderzocht, net zoals Akerlof en Dickens (1982) dat bijvoorbeeld voor cognitieve dissonantie, ook een niet-standaard uitgangspunt, gedaan hebben. Voor empirische analyse is er al helemaal geen probleem. De overige zinnen in het citaat gaan echter niet over economische wetenschap, maar over kapitalisme (een economisch systeem) en boeddhisme (een levensbeschouwing). Het zijn drie heel verschillende dingen. Overigens is de vraag ook of de relatie tussen hebzucht en kapitalisme wel zo innig is als wordt beweerd. Max Weber zag immers meer in het strenge Calvinisme als voedingsbodem voor dat kapitalisme.

5 De mens, de econoom en de A-filosofen

De belangrijkste stelling in het boek is dat economen hun werk alleen zinvol kunnen doen “als duidelijk is dat het gehanteerde mensbeeld voldoende spoort met het daadwerkelijk gedrag van mensen, zodat analyses in hun juiste maatschappelijke context plaatsvinden” (p. 39), een stelling waarbij een aantal kanttekeningen geplaatst kunnen worden, net als bij het mensbeeld dat in het boek voorgesteld wordt.

Ten eerste is er, zoals boven al aangestipt, de vraag of de economie, voor de beantwoording van haar kernvragen, wel een mensbeeld nodig heeft. Hebben we nutsfuncties nodig om een vraagcurve af te leiden? Wat winnen we daarmee? Als economie over geaggregeerde grootheden gaat en deze onafhankelijk zijn van de motivatie en het gedrag van de individuele mens, dan doet het mensbeeld er niet toe. Misschien levert zo’n mensbeeld een microfundering voor de economische relaties, maar hoe intellectueel bevredigend zo’n microfundering ook mag zijn, strikt

nodig is die niet, of niet altijd. Het gaat er ook om wat met ‘voldoende sporen’ bedoeld wordt: betreft dit de inputvariabelen of die aan de outputkant? Als correct voorspellen het enige of belangrijkste doel is, dan kan men niet eenvoudig om Friedman’s argument heen dat het slechts gaat om de juistheid van die voorspellingen en niet om de correctheid van de aannames. (Friedman 1953). Recent experimenteel onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat in competitieve onderhandelingsituaties de competitieve uitkomst ontstaat onafhankelijk van wat de onderhandelaars nu precies drijft en hoe belangrijk zij *fairness* vinden. Wat mensen echt drijft, is in deze situaties irrelevant, zodat men eenvoudigheidshalve van materiële zelfzuchtigheid uit mag gaan (Camerer en Fehr 2006).

Niet iedereen zal juist kunnen voorspellen als enige criterium voor een goede theorie accepteren. Economen zijn toch vooral op zoek naar inzicht. De recente literatuur laat zien dat mensen nogal verschillend zijn: er is heterogeniteit in preferenties. Velen van ons zijn in enige mate altruïstisch, een niet te verwaarlozen deel is zelfzuchtig en sommigen zijn afgunstig. Sommige mensen zijn eerlijker dan andere. Het is de vraag of er een hanteerbaar mensbeeld is dat al die verschillen verenigt of kan verklaren.

De ‘Triple A-econoom’ gaat uit van de aanname dat de mens goed is: “Ik ga ervan uit dat de mens geneigd is tot het goede, maar verleidingen nodig heeft om tot veranderingen te kunnen komen. Maatschappelijke normen en de overheid kunnen ervoor zorgen dat de verleidingen niet tot ontsporingen leiden.” (p. 39). Canoy preciseert niet wat dat goede inhoudt, zodat het onmogelijk is om analytische vragen te beantwoorden en hypothesen te toetsen. Bijvoorbeeld, wat is het goede voor een econoom en wat zijn beperkingen die de cijferfetisjist tot nu toe belet hebben om zich omgevormd te hebben? Is de overheid inderdaad zo belangrijk om de verleidingen in goede banen te leiden? Waarom zijn de verleidingen tot nu toe niet krachtig genoeg geweest? (Terzijde merk ik op dat het boek op verschillende plaatsen een zeer groot vertrouwen in de overheid toont (zie bijvoorbeeld de pagina’s 19, 20, 51, 61, 85, 101, en 202), net als overigens een groot vertrouwen in concurrentie (zie o.a. 118, 165, 180). Waar dat vertrouwen op gebaseerd is, blijft onduidelijk.)

Canoy stelt dat zijn mensbeeld geïnspireerd is door de Triple A-filosofen: Aristoteles, Thomas van Aquino en Adam Smith. De ‘enge econoom’ zal vermoedelijk het meest bekend zijn met Adam Smith, maar misschien niet met diens *Theory of Moral Sentiments* (ToMS), waar Canoy vaak naar verwijst, overigens zonder altijd de exacte plaats te noemen. Dat is jammer, ook omdat er verschillende edities van dat boek zijn, en die nogal van elkaar verschillen. Op p. 34 karakteriseert Canoy het mensbeeld van Adam Smith door “Marktmechanisme als magisch ordenend principe; wederzijdse genegenheid en welbegrepen eigenbelang; belang van de maatschappelijke context, de objectieve toeschouwer als scherprechter van moreel handelen”. Ik denk dat dit goed getroffen is, maar kan in mijn versie van ToMS (of in die op <http://www.econlib.org/library/Smith/smMS.html>) weinig van die wederzijdse genegenheid (‘*benevolence*’) terugvinden. Het is juist dat in ToMS ‘*sympathy for others*’ een rol speelt, maar dan vooral voor een zeer beperkte kring van di-

recte familieleden; de genegenheid neemt snel af met afstand. Vergelijk in dat verband ook de overbekende discussie in ToMS (Deel III, paragraaf I.46) over wat iemand het meest van zijn stuk brengt: het verlies van een vingerkootje of de dood van alle Chinezen ten gevolge van een aardbeving. Vermoedelijk zal ieder weldenkend mens het laatste zeggen (stated preference), maar volgens Smith liggen de meesten van ons toch meer wakker van het eerste (revealed preference). Of de wederzijdse genegenheid intrinsiek is of extern gemotiveerd, blijft de vraag.

Mijn lezing van ToMS (zie ook Coase 1976) is dat Smith mensen toch vooral als ‘self-centered’ ziet: ze willen zich goed voelen en zichzelf recht in de spiegel kunnen kijken. Omdat ze zichzelf in de ander kunnen verplaatsen en de ‘impartial spectator’ meekijkt, vragen ze zich steeds af wat anderen van hen denken. Als ze denken dat dit niet veel goeds is, voelen ze zich slecht, en om dat te voorkomen behandelen ze de anderen goed, tenminste als hun handelen waarneembaar is. De ‘geneigdheid tot het goede’ is bij Smith dus op zijn best conditioneel, en niet absoluut, zoals Canoy lijkt aan te nemen. Mensen doen het goede als ze anders het respect van anderen verliezen, maar niet als hun handelen anoniem blijft.

Ook is er de vraag: het goede voor wie? Voor de persoon zelf, of voor de maatschappij? Smith wijst voortdurend op de menselijke onvolmaaktheid: mensen hebben een verkeerd idee over wat goed voor hen is en zijn juist geneigd de verkeerde dingen te doen; zie ook Ashraf et al. (2005). Gelukkig is dat laatste dan juist weer wel goed voor de maatschappij. Canoy mag dan wel geïnspireerd zijn door Adam Smith, maar ik weet niet of hij hem goed begrepen heeft.

Het bovenstaande roept bijgevolg de vraag op of het mensbeeld uit ‘De Triple A-econoom’ wel voldoende spoort met het daadwerkelijk gedrag van mensen. Het boek stelt dat (moderne) economen uitgaan van nutsmaximalisatie (p. 25,) en stelt dat ter discussie. Dat is ten dele terecht, maar ik heb boven al aangegeven dat dit verwijt niet op alle delen van de economie van toepassing is. Bovendien geldt dat nutsmaximalisatie een tautologie is en dat dit zeker niet identiek is aan hebzucht (materieel egoïsme), zoals het boek op bladzijde 25 lijkt te suggereren. Wellicht is juist dat “creatieve mensen vaak worden gedreven door inhoud, passie, eerbij of roem” (p. 32), maar het is niet juist om te stellen dat dit “niet per se door hebzucht” is; eerbij is een vorm van (immateriële) hebzucht en past dus in een moderne aanpak. Op de vraag wanneer het mensbeeld van de economen, of dat van de auteur, voldoende spoort met het daadwerkelijk gedrag van mensen om de daaruit resulterende economische analyse serieus te nemen geeft het boek geen antwoord.

6 De maakbare mens

Deel IV van het boek (‘De menselijke maat van de economie’), over de noodzaak dat niet alleen economen veranderen, maar ook mensen in het algemeen, is vermoedelijk het meest controversieel. In ieder geval hebben economen zich tot nu verre gehouden van *human engineering*. Mensen worden geaccepteerd voor wat ze zijn, en wat ze willen wordt serieus genomen. De mainstream neemt preferenties

als gegeven en beperkt zich tot het ontwerpen en bijsturen van sociale instituties. Binnen de gedragseconomie en de institutionele economie wordt erkend dat preferenties beïnvloed en veranderd kunnen worden (Bowles 1998), maar, aansluitend bij onze liberale traditie, behoort human engineering niet tot ons vakgebied. We laten dat aan natuurlijke evolutie, het gezin en de maatschappij over. We aarzelen over dergelijke veranderingen omdat we vertrouwen op natuurlijke selectie (de mens als sociaal wezen) en niet weten (of ons niet willen uitspreken over) wat ‘goede preferenties’ zijn.² We sluiten niet uit dat preferenties van volwassenen te veranderen zijn, maar richten ons meer op de sociale instituties. We passen de instituties aan de mens aan, niet omgekeerd.

Deel IV gaat in de andere richting en heeft mij niet overtuigd. Ik accepteer dat reflectie (en dus ook zelfreflectie; nadenken over hoe men zichzelf ziet en door anderen gezien kan worden) goed is, en ben best bereid te geloven dat als mensen wat kritischer zouden zijn, ze minder snel achter populistten aan zouden hollen. Ik onderschrijf eveneens dat dynamiek vereist dat mensen een zekere mate van mededogen hebben met mensen die risico’s nemen en mislukken. Maar het is menselijk om verschillende risico’s te onderscheiden. We hebben mededogen met iemand die met een handicap geboren is en met de brandweerman die zijn leven geeft in een poging slachtoffers te redden, maar niet met een louche zakenman die zich in de nesten werkt en vervolgens failliet gaat. We hebben geen mededogen met iemand die zich met oneigenlijke middelen probeert te verrijken en vervolgens tegen de lamp loopt. We voelen mee met een ouder die boos is omdat de automobilist die zijn kind en beide schoonouders doodde slechts een taakstraf opgelegd krijgt. Adam Smith stelde al dat ons gevoel voor rechtvaardigheid juist gekrenkt wordt als mensen zich niet aan de regels van het spel houden en daaruit voordeel behalen (zie bijvoorbeeld ToMS, Deel II, paragraaf II.11). Ons mededogen is sterker voor mensen die we echt kennen en waarmee we ons verbonden voelen; pure pech wekt meer mededogen op dan schade door schuld.

7 De menselijke maat, solidariteit en Europa

In deel V van het boek wordt betoogd dat we tot solidariteit op Europees niveau moeten komen en dat daarvoor nodig is mededogen op dat niveau te ontwikkelen. Ik vind dat nogal snel geconcludeerd en betwijfel of meer zelfreflectie tot solidariteit op die schaal zal leiden. Canoy lijkt mij te optimistisch over de mogelijkheden om de menselijke natuur te veranderen. Hij houdt geen rekening met het feit dat preferenties ten dele *hard-wired* zijn en gevormd door langdurige evolutionaire biologische processen. Ik denk dat de menselijke maat veel kleinschaliger is dan de Europese, namelijk de schaal van buurt of dorp, waarbij, voor de echt belangrijke zaken, mensen zich op relationele, persoonlijke contacten verlaten. Natuurlijk ver-

² Maar dit zou ons niet moeten beletten om meer te discussiëren over wat in het funderende onderwijs aan de orde zou moeten komen.

andert de samenleving; we leven nu in verschillende geografische werelden. Een restauranthoudster op Rhodos kan mij nader staan dan een buurtgenoot van twee straten verder, maar de Griekse instituties blijven abstract en veraf.

Canoy betreurt dat de normatieve dimensie in de moderne economie niet verder ontwikkeld is en dat economen blijven steken in Pareto-efficiëntie als normatief criterium. Inderdaad levert dat voor verdelingsproblemen geen oplossing. Maar de eis van Pareto-*verbetering* levert wel een krachtige bescherming voor het individu. Opvallend is dat in ‘De Triple A-econoom’ weinig aandacht is voor het belang van individuele vrijheid en de fundamentele rechten van de mens. Het perspectief is dat van een sturende overheid, niet dat van een zoekende mens.

Canoy stelt dat beleidsproblemen vaak verdelingsproblemen zijn en dat economen zich buiten het politieke debat plaatsen als ze over verdelingsvraagstukken geen uitspraken doen. Dat is wellicht zo, maar misschien ligt op dit terrein ook helemaal geen taak voor de econoom. Misschien moet zijn hulp vroeger worden ingeschakeld en heeft hij een taak op een hoger niveau, dat van de instituties of regels. Op dat niveau leidt het Pareto-criterium eerder tot een oplossing, zeker als dat ex ante wordt ingezet, of als mensen achter een sluier van onwetendheid geplaatst worden. Als het criterium van Pareto-optimaliteit wordt toegepast op instituties of regels dan biedt het eerder uitsluitel dan wanneer dat op uitkomst- of handelingsniveau gebeurt. Een constitutioneel politiek-economisch perspectief, zoals in Buchanan en Tullock (1962) ontbreekt in het boek; het zit daarvoor te dicht op de praktijk van alledag. Het boek blijft overigens stil over de vraag hoe economen het ex post verdelingsprobleem dan zouden moeten of zouden kunnen oplossen. Een discussie over in welke situaties het aloude utilitarisme toepassing kan vinden (bijvoorbeeld vertaald in de vorm van een ‘moderne’ MKBA), blijft bijvoorbeeld achterwege.³

In de loop van het boek verschuift de nadruk van het mensbeeld naar de solidariteit. De epiloog stelt: “ook in internationaal verband is het organiseren van solidariteit cruciaal” (p.255); en “bij veel van de grotere thema’s die in dit boek besproken zijn, blijkt [de taak van de econoom] vooral neer te komen op het goed organiseren van solidariteit” (p.255). De taakstelling voor de econoom verschuift dus ook gedurende het boek; van het onderzoeken hoe schaarse middelen kunnen worden ingezet naar het organiseren van solidariteit. Ik vind dit een behoorlijk grote sprong, ook al omdat solidariteit met rechtvaardigheid geïdentificeerd wordt (p. 256). Hier wordt wel erg losjes met een aantal fundamentele dingen omgesprongen. Ik vermoed dat het boek snel moest worden afgerond. Misschien kan in een vervolg die sprong wat beter gemotiveerd worden.

³ Ik hoop dat die discussie wel gevoerd zal worden, want er is urgente noodzaak. Zo schrijft minister Dijsselbloem, ook namens zijn collega’s, in de kabinetsbrief bij de algemene MKBA Leidraad: “De MKBA is gebaseerd op de gedachte dat de totale welvaart, in brede zin, stijgt wanneer diegenen die hun welvaart door een beleidsmaatregel zien stijgen, degenen die hun welvaart zien dalen, kunnen compenseren.” Die gedachte (dat daadwerkelijke compensatie niet nodig is) is naar mijn mening fundamenteel onjuist (Van Damme, 2014).

8 Slot

Economie is een dienende wetenschap; zij levert inzichten die gebruikt kunnen worden om het maatschappelijk welzijn te vergroten. Traditioneel richt de economie zich op materiële welvaart als middel om ons welzijn te vergroten, maar andere sociale wetenschappen hebben ons laten zien dat, in rijke landen, de marginale bijdrage van materiële welvaart aan ons welzijn geringer is dan dat van andere variabelen. Zij sporen ons aan die variabelen in onze analyses te betrekken. De A-filosofen, en anderen, zetten ons aan tot reflecteren over wat het goede leven inhoudt, wat mensen werkelijk willen en vanuit welke motieven zij handelen. Een econoom die echt wil dienen doet er goed aan zulke inzichten tot zich te nemen. Ik ben er niet zeker van dat hij verleid moet worden om zijn modellenwereld te verlaten, maar dat het zinvol is dat zijn modellen aansluiten bij wat mensen echt willen en kunnen lijkt mij onomstreden. ‘De Triple A-econoom’ nodigt uit zulke modellen te construeren, al dan niet met cijfers gevuld.

Auteur

Eric van Damme (eric.vandamme@uvt.nl) is als hoogleraar verbonden aan Center, TILEC en het Departement Economie van de Universiteit van Tilburg.

Referenties

- Akerlof, G. en W. Dickens, 1982, The economic consequences of cognitive dissonance, *American Economic Review*, vol. 77(3): 307-19.
- Ashraf, N., C. Camerer en G. Loewenstein, 2005, Adam Smith, behavioral economist, *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 19(3): 131-45.
- Atkinson, A., 2011, The restoration of welfare economics, *American Economic Review*, vol. 101(3): 157-61.
- Becker, G., 1992, The economic way of looking at life, Nobel Lecture, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1992/becker-lecture.html
- Bowles, S., 1998, Endogenous preferences: The cultural consequences of markets and other Economic Institutions, *Journal of Economic Literature*, vol. 36(1): 75-111.
- Bowles, S., 2008, Policies designed for self-interested citizens may undermine “the moral sentiments”: Evidence from economic experiments, *Science*, vol. 320(5883): 1605-9.
- Buchanan, J. en G. Tullock, 1962, *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Camerer, C. en E. Fehr, 2006, When does “Economic Man” dominate social behavior, *Science*, vol. 311: 47-52.
- Coase, R. H., 1976, Adam Smith’s view of man, *Journal of Law and Economics*, vol. 19(3): 529-46.
- Damme, E. van, 2014, MKBA is een reus op lemen voeten, *Economisch Statistische Berichten*, vol. 99 (4698): 717.

- Dijsselbloem, J., 2013, Kabinetsbrief en algemene MKBA Leidraad, Kamerbrief 6 december 2013, <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/12/06/kabinetsbrief-en-algemene-mkba-leidraad.html>
- Fehr, E. en S. Gächter, 2000, Fairness and retaliation: The economics of reciprocity, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 14(3):159-81.
- Friedman, M., 1953, The Methodology of Positive Economics, pp. 3-34 in *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago.
- Sedláček, T., 2011, *Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street*, Oxford University Press.
- Sen, A., 1987, *On Ethics and Economics*, Basil Blackwell, Oxford.
- Williamson, O., 1985, *The Economic Institutions of Capitalism*, Free Press, New York.